

SÁMEDIGGI SAMETINGET

Sámediggedieđahus ealáhusovddideami birra

SÁMEDIGGI SAMETINGET

Ávjovárgeaidnu 50
9730 Kárášjohka-Karasjok
Telefuvdna +47 78 47 40 00
samediggi@samediggi.no
www.samediggi.no

Sámediggi 2012
1. almmuhus

Ášši 35/11

Ovdasiidogovva: Brita Oskal Eira. Praktikkalaš
rekrutteren baozodoaloealáhusii.

ISBN: 978-82-91200-12-5

Sisdoallu

ÁLGGAHUS	4
RÁMMAT	5
SÁMEDIKKI ÁRABUT POLITIHKALAŠ MEARRÁDUSAT	6
MÁHTTOVUOĐDU JA DÁLÁ DILLI	9
STATISTIHKKA MO LEA ATNÁN RUĐA EALÁHUSOVDDIDEAPMÁI	9
SÁMI GUOVLLUID OLMMOŠLOGU RIEVDAN	11
VUOĐDOEALÁHUSDOAIMMAIN OĐĐA EALÁHUSAIDE	13
EROHUSAT GÁNNÁHEAMIS JA LASSÁNEAMIS	14
GEASUHANANALYSA JA SÁMI EALÁHUSAT JA KULTUVRA	16
OĐĐA EALÁHUSPOLITIHKKA JA DOAIBMAGUOVLU	16
VUOSTTIMUŠ HÁSTALUSAT	17
EALÁHUSOVDDIDEAPMÁI BAJIT MIHTTOMEARRI	19
VUORUHANSUORGGIT	19
1. VUORUHANSUORGI RÁMMAEAVTTUT VUOĐDOEALÁHUSAIN	19
<i>Hástalusat</i>	19
<i>Mihttomearri</i>	21
<i>Oassemibttomearit</i>	21
<i>Strategijjat</i>	21
2. VUORUHANSUORGI GEASUHEADDJI BÁIKEGOTTIT	22
<i>Hástalusat</i>	22
<i>Mihttomearri</i>	22
<i>Oassemibttomearit</i>	22
<i>Strategijjat</i>	22
3. VUORUHANSUORGI KULTUREALÁHUSAT	23
<i>Hástalusat</i>	23
<i>Mihttomearri</i>	24
<i>Oassemibttomearit</i>	24
<i>Strategijjat</i>	24
4. VUORUHANSUORGI INNOVAŠUVDNA, DUTKAN JA ÁRVOHÁHKAN	24
<i>Hástalusat</i>	24
<i>Mihttomearri</i>	25
<i>Oassemibttomearit</i>	25
<i>Strategijjat</i>	25
5. VUORUHANSUORGI GEALBOLOKTEN JA OĐĐAÁLGGAHEAMIT	26
<i>Hástalusat</i>	26
<i>Mihttomearri</i>	26
<i>Oassemibttomearit</i>	26
<i>Strategijjat</i>	26
EKONOMALAŠ JA HÁLDDAHUSLAŠ VÁIKKUHUSAT	27

Álggahus

Čilgehusa duogáš lea ahte Sámedikkis galgá ealáhusovddideapmái leat bajimuččabut ja ollislaččabut strategiija. Sámediggi lea eanaš ealáhusaide ráhkadan čilgehusaid, muhto dát eai leat nu bures laktojuvvon makkárga oktasaš strategiijan sámi guovlluid ealáhusovddideami várás. Dievasčoahkkin mearridii 10/10 áššis doaibmaguovllu viiddidanmeannudeami oktavuodas ahte ealáhusovddideapmái galge ráhkaduvvot bajimuš strategiijat.

Čilgehus fátmasta daid ealáhusdoaimmaid mat sámi guovlluin jođihuvvojit. Dat fátmasta vel Sámedikki váikkuhanomiid atnima ealáhusovddideapmái ja Sámedikki politihka iešguđet ealáhusain. Čilgehus sisttisdoallá daid vuoruhansurggiid maid mielde Sámediggi galgá bargat boahttevaš jagiin. Juohke doaibmabidju galgá boahit ovdan jahkásaš bušeahtamearrádusain. Čilgehusas ii leat eará gáržžideapmi go almmolaš bargosajiid ektui. Almmolaš bargosajit leat dehálaččat sámi guovlluid barggolašvuhtii, muhto Sámedikki politihkas berre giddejuvvot fuomášupmi priváhta ealáhusdoaimmaid ásaheapmái. Dan muddui go Sámediggi sáhtá váikkuhit almmolaš bargosajiid ásaheami, de berre Sámediggi dan dahkat.

Čilgehus vuolggahuvvo mánggabealat ealáhusain, ii ge leat gáržžiduvvon árbevirolaš sámi ealáhusaide. Sámedikki ealáhuspolitihka galgá fátmastit daid surggiid mat bidjet vuoddu ealáhusovddideapmái, muhto mat eai bilit vuoddu jođihit árbevirolaš sámi ealáhusaid.

Oktilis áddejupmi dán čilgehusa doahpaga lea eaktun ahte čilgehus galgá leat čielggas. Árbevirolaš sámi ealáhusat leat guolástus, eanadoallu, boazodoallu, duodji ja meahccealáhusat dahje dát lotnolasat. Leat mánggalágan oaivilat dasa mii sámi mátkkoštanealáhus lea. Muhtimat välljejit atnit mátkkoštanealáhusa sámi guovlluin doahpaga. Dán doahpaga gullet ovdamearkka dihtii sámi guovlluid hoteallaovttastusat. Min definišuvdna

sámi mátkkoštanealáhusii lea mátkkoštanealáhus mas fitnodaga doaimmas leat sámi kulturoasit guovddáš oassin.

Čilgehusas adno sámi kulturealáhusaid doaba. Ráđdehus lea kultur- ja ealáhusdoaibmaplánastis definieren dán doahpaga. Doaibmaplánas definerejuvvot kulturealáhusat nugo almmuhus- ja máinnusdoaimmat, arkitektuvra, girjerádjosat, museat, jna., girjjit, aviissat, bláđet, jna., designa, filbma, fotogovat, video, dáiddalaš doaibma (doaimmeheadji ja hutkkálaš dáidda, dáiddaduodji), musihkka, TV ja radio.

Lea datte njoalpegaska gaskal kulturealáhusaid ja kulturvuđot ealáhusaid. Kulturealáhusat ráhkadit kultuvrralaš buktagiid. Kultuvrralaš buktagat leat dađis dehálat vuoruhandahkki ealáhusovddideamis. Go ealáhusain leat kultuvrralaš buktagat, de sáhtá dákkár ealáhusovddideapmi definerejuvvot kulturvuđot ealáhusovddideapmin dahje kulturvuđot ealáhusain. Go kultuvrralaš buktagat gullet mátkkoštanealáhusdoaimmaide, de adno kulturvuđot mátkkoštanealáhusa doaba.

Dán čilgehusas ráđdjet kulturealáhusaid priváhta fitnodagaide mat ráhkadit ja márkaniin vuvdet kultuvrralaš buktagiid nugo gálvvuid dahje bálvalusaid. Dáid doaimmaid defineret sámi kulturealáhusaid doahpaga; sámi almmuhus- ja máinnusdoaibma, arkitektuvra, girjjit, aviissat, bláđet, jna., designa, filbma, fotogovat, video, duodji, dáiddalaš doaibma (doaimmeheadji ja hutkkálaš dáidda, dáiddaduodji) ja musihkka. Leat välljen čuoldit earret eará TV, radio, musea ja girjerádjosiid, go dát leat eanaš ruhtaduvvon almmolaš ruhtagálduin.

Čilgehus deattuha innovašuvnnaid ja hutkkálašvuoda. Sámediggi vällje atnit dan seamma definišuvnna innovašuvnna go Ráđdehusa Sd. dieđ. nr. 7 - Et nyskapende og bærekraftig Norge. Innovašuvdna lea odđa gálvu, odđa bálvalus, odđa buvttadanproseassa, atnu dahje organisašunhápmi mii márkaniin lea almmuhuvvon dahje buvttadeamis váldon atnui ráhkadan dihtii ekonomalaš árvvuid.

Čilgehusbargu lea proseassaboađus Sámedikkis. Bargoseminára lea dollon mas olggobeali doaimmaheaddjit bukte árvalusaid čilgehusbargui. Sámediggerádis ja Sámedikki dievasčoahkkimis lea leamaš govda politihkalaš digaštallan. Dievasčoahkkimis lea vel dollon seminára ealáhusovddideami birra. Ráđđi bijai ovdan 5/11 áššis dievasčoahkkimii Čielggadeami ealáhusovddideami birra. Dát lea vuodđun ealáhusovddideami čilgehussii.

Meardehivdu sáivvážis. Árbevirolaš sámi meahcealáhus heivehuvvon ođdaáiggi kvalitehtagáibádusaide. Govva: Roald Andreas Sandvik, Sámediggi

Čilgehus sisttisoallá ealáhusovddideami hástalusaid, mihttomeriid ja strategijaid. Jahkásaš vuoruheamit ja doaibmajut galget boahit ovdan Sámedikki bušehtas ja boađusjuksan fas jahkedieđáhusas.

Rámmat

- Sámediggerádi politihkalaš lávdi ja Sámedikki bušehtta

Sámedikki politihkalaš lávdi bidjá vuoddu Sámediggerádi váлгаáigodaga doibmii. Ráđđi čáhkada dán lávdi bušehttaevttohussii. Sámedikki bušehtta lea leamaš láidesteadđjin ealáhusovddideami váikkuhanomiid atnimii. Bušehtta ii leat seamma muddui váldán vuhtii politihkalaš doaimma go váikkuhanomiid atnima. Sámedikki ealáhusovddideami barggus lea stuorra oassi hálldašit doarjagiid. Váikkuhanoamit

lea reaidun mat adnojit juksan dihtii čilgehusa mihttomeriid, ii ge leat danne dán čilgehusas dasa dakkár fuomášupmi go strategijaaovddideapmái.

- Sámedikki árvovuodđu

Sámi kultuvra ja sámi ealáhusat leat árbevirolaččat leamaš luonddu olis. Sápmelaččat leat birgenlági ja boađu viežžan meahcásteamis, guolástusas, eanadoalus ja boazodoalus, mat leat vel addán vuoddoávdnasiid duodjái ja mánggalágan reidenbuktagiidda. Sápmelaččat leat ferten heivehit iežaset luondduvuodđui ja daid ođasmahtti riggodagaide mat ledje das birra. Sorjjasvuolta lundui lea hábmen sámi kultuvrra. Dehálaš árvun lea leamaš sáhttit ássat ja birget luonddus, maiddá maŋisboahttiide.

Sámediggi oaivvilda leat dehálašžan joatkit dainna árvoainnuin mii lea luondduriggodagaid ceavzilis ávkástallamis, ja doahhtalit eallinvuoddu mas min kultuvra lea gitta. Dát lea vuodđun dál ja boahttevaš ealáhuspolitihkkii.

Sámi guovlluid ealáhusheiveheapmi lea nuppástuhtton áiggiid čađa, ja nuppástuhtto boahtteáiggis ge. Dál lea mángasiidda láivun dat lagaš oktavuolta gaskal ealáhusa ja luondduriggodagaid, eai ge vuoddoealáhusat leat šat nu oktoráđálaččat go ovdal. Dehálaš árvun lea seailluhit dan máhtu mii lea iešguđet ealáhusain. Dát máhttu ii seailluhuvvo jus dat ii adno. Seailluhit ja ovddidit árbevirolaš ealáhusámiid dagaha ge ealáhusvuoddu sihkarastima, ja lea dáhkádussan sámi kultuvrra ja giela sihkarastimii ja ovddideapmái.

Dál lea gilvu areálaid alde. Mineráladoaibma, geaidnohusen, viesso- ja bartahuksen ja eará servodatdoaibma sáhttet gáržžidit sámi ealáhusaid. Sámediggi dáhttu lassi árvoháhkama čuozakeahtá sámi ealáhusaid árvoháhkamii.

Ovttadássásašvuolta ja ovttáárvosašvuolta leat vuodđun Sámedikki doibmii. Nissoniin ja albmáin galget leat seamma vuoigatvuodát, geatnegasvuodát ja vejolašvuodát visot servodatsurggiin. Sámediggi dáhttu ahte albmáin

ja nissoniin galgá leat seamma vuoigatvuohta bargui ja seamma bálkái, ekonomalaš ovttadássásašvuhtii ja vuoigatvuhtii dievas oassálastimii ealáhusain ja sámi servodagas.

Sámi ealáhusheiveheapmi lea dan birra ahte heivehuhtto luondduvidá diliide, ja vel heivehuhttot nuppástuhtti eavttuide. Sámi álbmot lea heivehan ja rievdadan iežas guođekeahtá kultuvrras. Dat njuovžilis ja hutkkálaš guoddu rievdadeapmái ja nuppástuhttimii lea dehálaš árvu dál ge sámi ealáhusovddideamis.

- Sámedikki sadji, ovddasvástádus ja válđi ealáhusovddideamis

Sámediggi láchá dili ealáhusovddideapmái sámi guovlluin. Sámediggi lea bargagohtán eanaš ealáhusaid politihkkaovddidemiin. Dasa lassin juohká Sámediggi jahkásaččat 35 miljon kruvnno doarjagiin ealáhusovddideapmái. Sámedikkis ii datte leat makkárge láhkapolitihkalaš fápmu, muhto mihttomearrin lea leat doaibmi eaktoaddin sámi guovlluid ealáhusovddideamis. Mánngga oktavuodain jođiha Sámediggi vuostálasti konjunkturpolitihka seailluhan dihtii sámi árvovuodu. Dát doaibmabijut čađahuvvojit dakko gokko Sámedikki politihkka ii vástit guovddáš eiseválddiid ealáhuspolitihkkii – ovdamearkka dihtii guolástusas. Duodjeealáhusas lea Sámediggi datte váldán badjelasas ovddasvástádusa ovddidit ealáhusa gánnáhahtti ealáhussan.

- Lágat ja konvenšuvnnat

Moanat lágat ja konvenšuvnnat nugo plána- ja huksenláhka, boazodoalloláhka, eanaláhka, mearrariggodatláhka, oassálastiláhka, Finnmárkoláhka ja ILO-konvenšuvdna bidjet rámmaid dasa mo ealáhus- ja servodatovdáneami sámi guovlluin galgá leat. Huksenláhka bidjá earret eará gáibádusaid huksenguovlluide ja váikkuhusčielggademiide. ILO sisttisdoallá mearrádusaid dasa mo stáhta lea váguhuvvon láchit dili sihkarastit sámi kultuvrra ávnnaslaš vuodu.

- Šiehtadusat

Sámediggi lea dahkan mánnggalágan šiehtadusaid mat bidjet ealáhusovddidanbargui rámmaid. Ovttasbargošiehtadusat fylkkagielddaiguin sisttisdoallet uhcit eanet fáttáid ealáhusovddideami birra. Sámedikkis lea vel ovttasbargošiehtadus Innovasjon Norgiin ealáhusovddideami birra.

Ráđđádallansiehtadus ráđđehusain 2005 rájes lea rahpan ođđa arenaid mii sáhttiha Sámedikki váikkuhit ja oažžut oidnosii sámi guovlluid ealáhusovddidanbarggu dárbbuid. Dát guoská erenoamážit mariidna ealáhusaide ja boazodollui mas Sámediggi jeavddalaččat ráđđádallá guovddáš eiseválddiiguin dakkár áššiin mat gusket sámi deatuide.

- EEO-šiehtadusa regelat almmolaš doarjaga birra

Go Sámediggi juolluda ruđa ealáhusaide, de ferte dat doahttalit EEO-šiehtadusa regeliid almmolaš doarjagiid hárrái. EEO-šiehtadusa 61 artihkal gieldá váldoregelin addit almmolaš doarjaga ealáhusaide. Gielddus guoská almmolaš doaibmabijuide mat dagahit ekonomalaš ovdamuniid dihto fitnodagaide, fitnodatjoavkkuide, dihto surggiide dahje geográfalaš guovlluide. Gielddus almmolaš doarjagiid hárrái ii leat vealtameahttun. Moanat spiehkastagat leat addon dan dábálaš gildosis almmolaš doarjagiid hárrái. Leat mearriduvvon mánnggalágan regelat mat bidjet eavttuid dasa guđe oktavuodain sáhttet sierranas doarjadoaimmat soahpat EEO-šiehtadusain.

Sámedikki árabut politihkalaš mearrádusat

Sámediggi meannuda jeavddalaččat dakkár ealáhusáššiid main lea mearkkašupmi Sámedikki politihkkaovddideapmái – ja dain leat eatnašat meannuduvvon dievasčoahkkimis. Čilgehusain leat olu faktadieđut mat leat ealáhusovddidanbargui ávkkálaččat. Dát diedáhusat bidjet jahkásaš bušeahtaide láidestusaid. Vulobealde leat

kronologalaččat čállán dakkár áššiid main lea prinsihpalaš mearkašupmi sámi guovlluid ealáhusovddideapmái.

Sámediggi meannudii Riddoguolástanlávdegotti árvalusa 27/11 áššis Vuoigatvuohta guolástit mearrasámi guovlluin. Riddoguolástanlávdegotti bargu (NOU 2008:5) lea čuovvoleapmi Sámedikki 2004 guolástusdieđáhussii ja Finnmárkoláhkii. Miessemánu 9.b. 2011 sohpe Guolástus- ja riddodepartemeanta ja Sámediggi lánhanannet vuoigatvuođa guolástit Sámedikki ohcanvuđot ealáhusovddidandoarjaga doaibmaguovllus (STN – guovlu). Sámediggi bidjá vuodđun historjjálaš vuoigatvuođaid daid guolástanvuoigatvuhtii mii dál guoská olles Finnmárkui ja muhtin guovlluide Romssas ja Nordlánddas.

10/10 dievasčoahkkinnáššis meannudii dievasčoahkkinn ášši ahte galgá go viiddidit ealáhusovddidandoarjaga doaibmaguovllu. Mearrádusas celko earret eará ahte Sámediggi oaidná dárbbaslažžan geahčadit dálá dili ja vel eanet heivehit váikkuhanomiid atnima dan ealáhusstruktuvrra ja ovddidansojuid ektui mat dál oidnojit sámi servodagas. Dievasčoahkkinn mearridii ahte Sámediggi galgá ráhkadišgoahtit bajit ealáhuspolitihkalaš strategiijaid, ja ahte Sámediggi galgá árvvoštallat odđa ohcangiiddaid 2011 miessemánus. Dat mañit ášši biddjo dievasčoahkkimii sierra ášši oktavuodas doaibmaguovllu birra.

Duoji válđošiehtadus dohkkehuvvui 2005:s. Ealáhusšiehtadus šiehtaduvvo jahkásaččat Sámiid Duodji riikkaservviin ja Duojáriid ealáhuservviin. Sámediggeráđđi bijai ovdan čielggadeami duoji birra 2010 geassemánus. Dehálaš nuppástus duodjepolitihkas lei ahte kultuvra vuoruhuvvo eanet duodjeealáhusas. Ealáhusšiehtadus ja ealáhuspolitihkka muđui duoji hárrái jotkojuvvo. 2011 šiehtadallamis sohpe šiehtadallanbealit ahte galgá dievvasit geahčadit doaibmadoarjjaortnega.

Sámedikki minerálabagadus minerálariggodagaid iskkademiide ja doaimmaide dohkkehuvvui 21/10 áššis. Das celko earret eará ahte

Sámedikkei minerálaplánaveahkkei galgá váikkuhit guoddevaš ealáhusovddideami sámi guovlluin. Gorva: Sámediggi

”Sápmelaččat galget, Sámedikki bokte, sáhttit šiehtadallat minerálariggodagaid iskkademiid ja doaimmaid hárrái vai sáhttet váldit oasi dákkár doaimmaid ovdamuniin (...). Dákkár doaibma ferte seammás geavvat ovttas, ii ge duvdit eret árbevirolaš sámi ealáhusaid ja árbevirolaš sámi luondduvuđot meahcásteami.”

Sámediggeráđđi ovddidii ságaškuššanášši dievasčoahkkimii 17/09 áššis Doaibmabidjoplána sámi giliid suddjemii ja ovdánahttimii. Ráđđi válđdahallá earret eará iešguđet ealáhusaid gustojeaddji politihka, ja čájeha erenoamážit dasa ahte sámi guovllut leat nana vuodđoealáhusaid duohken. ”Sámediggi lea váikkuhanoapmepolitihkas bokte nannen sámi ealáhusaid, ja dan bokte stáđasmahttán ássama. Sámediggeráđđi áigu joatkit dáinna váikkuhanoapmepolitihkain”. ”Sámediggi áigu (...) bargat dan ala ahte nissoniid riektedilli ja sadji vuodđoealáhusain nannejuvvo ja bohtá oidnosii seammás go ealáhusaid čálgoortnegat heivehuvvojit goappašiid sohkabeliide.” Čilgehusas čoahkkáigeassá ráđđi ahte Sámediggi ii sáhte ráhkadit makkárge oktasaš plána gilleovdnahttimii, muhto juohke báikegoddi dat ieš galgá dáid hástalusaid dustet.

2009 miessemánus meannudii Sámedikki dievasčoahkkinn Sámediggeráđi čilgehusa sámi boazodili birra. Čilgehusas ovdanbuvttii ráđđi makkár bajit mihttomearri sámediggeráđis lea boazodillepolitihkalaš barggustis.

Ráđđi áigu leat veahkkin joatkkihit boazodili ceavzilis sámi ealáhussan, ja fuolahit ja sihkarastit boazodili kultuvrra, giela, vieruid ja árbejuvvon vuoigatvuođaid dehálaš dahkkin hálddašeamis ja lálkaaddimis. Dát mearkaša deattuhit boazodili árbevirolaš mihtilmasvuođa bearašvuđot ealáhussan ja sihkarastit boazodili areálaid.

Čilgehus máinnaša boazodili mearkašahtti giella- ja kulturguoddin ja dehálaš bearašvuđot vuoddoealáhussan. Dát váldooasit hábmejit oppalaš ja bajit politihkalaš lahkoneami boazodoalpolitihka hábmemis. Dát mearkaša fuomášumi bearašvuđot boazodollui, mas bearrašat siida-/sijteásahusa fámus servet beaivválaš boazobargui. Čilgehusas boahtá ovdan ahte Sámediggi áigu eanet váikkuhit boazodoallošiehtadallamiin.

Sámediggi ovddasvástida čađahit lotnolasealáhusaid ja sámi mátkkoštanealáhusaid árvoháhkkanprográmma, mii álggahuvvui 2008:s. Prográmma mihttomearrin lea ásahit birgejeddji lotnolasdoaimmaid. Dievasčoahkkin mearridii 10/08 áššis daid vuosttaš jagiid vuoruhit meahccealáhusaid ja sámi mátkkoštanealáhusaid. Prográmma ođastuvvo juohke nuppi jagi.

Sámediggeráđđi ráhkadii čilgehusa meahccealáhusaid ovddideamis, mii dievasčoahkkimii ovddiduvvui 65/07 áššis. Čilgehus gullá árvoháhkkanprográmmii. Sihke árbevirolaš ávkkástallan ja meahccevuđot turisma galget vuoruhuvvot.

Sámediggi árvvoštalai 2008:s Sámi ovddidanfoandda (SUF) 45/08 áššis Sámedikki ealáhusovddideami várás váikkuhanomiid árvvoštallan. Árvvoštallan fáttmasta 2002 – 2006 áigodaga. Rapportas boahtá ovdan ahte Sámi ovddidanfoanda lea foanda smávít doaibmabijuide ja ahte juolludanproseanta lea allat, go guovttis golmma ohccis ožžot doarjaga. Diehtujuohkinbargu foandda oktavuodas oažžu buori rámi. Foandda ruhta lea ávkkálaš, ja mánga proševtta eai livčče čađahuvvon dán doarjaga haga. Sámedikki ja eará ruhtadeaddjiid gaskasaš ovttasbargu doaibmá bures. SUF lea lassin eará

ruhtadanortnegiid ja sáhtta ruhtadit ja vuoruhit dakkár surggiid maid earát eai sáhte. SUF sáhtta leat ovddidandoaimmaheaddjin, muhto vejolašvuodát eai leat dievvasit ávkkástallon.

Raporta čujuha dasto ahte ohcanhivvodat lea foandda stivren menddo sakka, ii ge leat nu guovddážiis dat ahte galggašii leat ovddabealde servodatovdáneami ja bidjat vuodu bajit dási sámi ealáhuspolitihka ovddideapmái. Sis Finnmárkkus bohtet eanaš ohcamat, seammás go mángga eará gielddain, erenoamážit olggobealde Finnmárkku, eai olus oza.

Árvvoštallama meannudeamis mearridii dievasčoahkkin 45/08 áššis earret eará ahte galget ráhkaduvvot bajit ealáhuspolitihkalaš strategiiját. Mearrádusas celko dasto ahte doarjjaruhta galgá veahkehit nannet nissoniid oassálastima ja ovttadássašvuođa ealáhusain.

Sámediggeráđi biras- ja areálačilgehusas Leve i landet på landets vis leat luondduvidá ealáhusat nugo boazodoallu, eanadoallu ja guolástus vásedin máinnašuvvon. Areálaid ja riggodagaid gáhtten leat dehálaš doaibmabijut sihkarastin dihtii einnosteddji eavttuid ja buriid ovddidanvejolašvuođaid daid ealáhusaide. Ráđi mihttomearrin biras- ja areálapolitihkas lea sihkarastit guhkesáigásaš, ceavzilis perspektiivva riggodagaid ja areálaid visot hálddašeamis. Luondduriggodagaid ávkkástallan, sihke ođasmahtti ja ođasmahtekeahces, sáhtta váikkuhit ahte sámi ássanguovllut nannejuvvojit ja ovddiduvvojit. Okta doaibmabijuin lea bargat dakkár mineráldoaimma ovdii mii lea riikkaidgaskasaš álbmotrievtti mielde, ja mii fuolaha sámi vuoigatvuođaid ja deatuid.

Sámediggeráđi bijai ovdan Sámedikki eanadoalločilgehusa dievasčoahkkima ovdii 62/07 áššis. Eanadoalloealáhusa mihttomearrin lea doalahit dan eanadoalu mii dál lea. Sámediggi áigu eanadoalus lasihit gánnáheami, lasihit báikkálaš reidema, ávkkástallat meahcceriggodagaid ja regionaliseret

eanadoallopolitihka. Sámediggi áiggošii eanet váikkuhit eanadoallopolitihka hábmemis, earret eará leat eanet fárus eanadoallošiehtadallamiin.

Sámedikki čilgehus guolástusa birra ealáhussan ja kultuvran riddo- ja vuotnaguovlluin meannuduvvui 2004:s. Lagašvuohta- ja sorjjasvuohtaprinsihppa álggahuvvui láidesteadjji prinsihppan Sámedikki mariidna ealáhusaid vuoruheamis. Čilgehus oaččui oidnosii sápmelaččaid historjjálaš vuoigatvuođaid guolástussii, ja lei dán bokte bidjamin dehálaš láidestusaid ja eavttuid Riddoguolástanlávdegotti ásaheapmái geassemánu 30.b. 2006.

Máhttovuođđu ja dálá dilli

Máhttovuođđu šaddá hástalussan go sámi guovlluid ealáhusovddideami strategiijaid galgá ráhkadit. Boazodilis ja eanadoalus gal lea buorre statistihkka, ja eanadollui lea oassi statistihkas gieldda- ja fylkkadási vuodul. Veahá ávdnasat leat duoji birra. Duodješiehtadusaid oktavuodas ráhkaduvvo jahkásaččat ekonomalaš raporta mii čájeha dan ekonomalaš rievdamii mii lea sis guđet leat duodjeregistarii čáliuvvon. Muđui ferte iešguđet ealáhusain atnit oppalaš statistihkaid. Davvi- Norgga hárrai gal leat konjunkturbaromehterat, mat vel mitalit sojuid ja mo boahttevuodas orro mannamin olles riikaoasi ealáhusaiguin.

Sámedikki ovddas lea ráhkaduvvon ealáhusanalysa sámi guovlluide (Telemarksforskning 2010). Raporta lea ráddjejuvvon 22 gildii mat leat mielde Sámedikki ealáhusovddideami váikkuhangaskaomiid doaibmaguovllus. Storra gielddat nugo Máttá-Várjjat, Áltá, Romsa ja Narviika main gielddaoasit doaibmaguovllus mielde, leat analysavuodas sihkkjuvvon.

Telemarksforskninga analysa, Norut raporttat 2010:11 ja 2010:12 ja Statistisk sentralbyrå lohkoávdnasat bidjet dehálaš vuoddu dán ealáhusčilgehussii.

Statistihkka mo lea atnán ruđa ealáhusovddideapmái

Veaháš statistihkka lea gávdnamis ahte mo sámi guovlluin leat ealáhusat ovddiduvvon. Sámi allaskuvla lea Statistisk sentralbyrå` loguid vuodul ráhkadan sámi guovlluid ealáhusaid várdosa jagis 2009 – Sámi logut mitalit. Statistisk sentralbyrå almmuha girjji sámi statistihka birra juohke nuppi jagi. Ii oktage dán čájet doarvái bures sámi guovlluid ealáhusaid ekonomalaš ovddideami. Sámi logut mitalit lea gidden olu fuomášumi sámi guovlluid vuoddoealáhusaide.

Sámediggi juolluda jahkásaččat doarjaga ealáhusovddideapmái. Dievasčoahkkin dat mearrida bušeahta. Gitta 2010 rádjai jugii doarjjastivra ruđa ealáhusovddideapmái. 2011 rájes juohká Sámediggeráđđi dán ruđa.

1. tabealla Mo atnán ruda ealáhusorddideapmái 2006 rájes 2010 rádjai. Juogaduvvon ealáhusaid ja ulbmiliid mielde

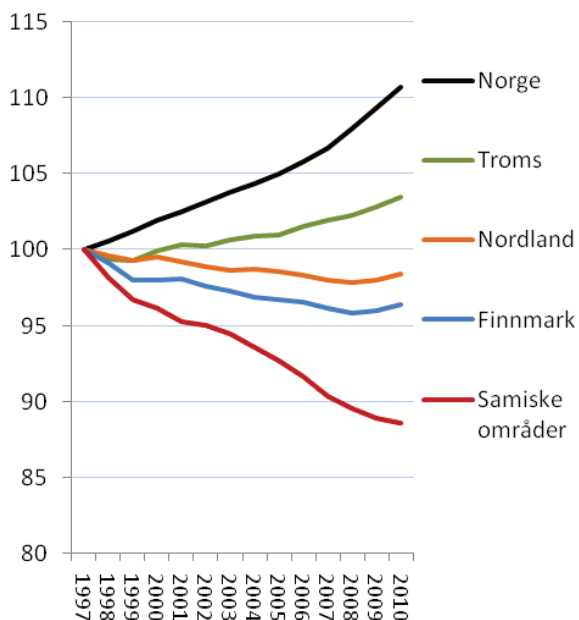
	2006	2007	2008	2009	2010	Submi
Mágggalágan ealáhusat	7 570 000	9 002 500	7 333 000	7 452 000	6 375 000	37 732 500
Mariidna ealáhusat	3 404 000	2 259 000	4 746 000	4 224 000	6 392 000	21 025 000
Eanadoallu	4 495 725	4 230 500	6 947 700	5 104 100	4 707 000	25 485 025
Álggahanstipeanda				1 500 000		1 500 000
Lotnolasealáh. VSP			3 375 000	5 054 000	6 326 000	14 755 000
Guorahallanproš. VSP				1 350 000	377 828	1 727 828
Oahpahalliortnet VSP			1 500 000	1 500 000	1 800 000	4 800 000
Duodješiehtadus	4 971 498	7 661 066	7 272 680	8 975 654	9 278 464	38 159 362
Duodji mui ii leat šiehtad.				291 700		291 700
SUBMI EALÁHUSAT	20 441 223	23 153 066	31 174 380	35 451 454	35 256 292	145 476 415
Interreg	3 479 000	2 373 000	1 532 000			5 852 000
SUBMI EARRET DUODJEINS.	23 920 223	25 526 066	32 706 380			151 328 415
Duodjeinstituhtta	1 950 000	2 005 000	2 509 000	2 509 000	3 009 000	11 982 000

2. tabealla Ealáhusorddideami ruda atnin. Juogaduvvon fylkkaid mielde

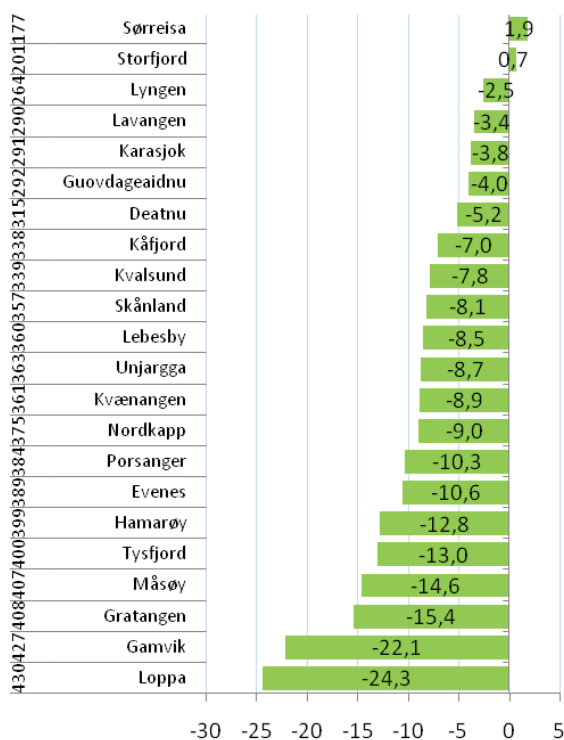
Fylka	2006	2007	2008	2009	2010	Submi
Finnmárku	15 202 498	16 842 946	20 380 270	22 078 392	23 843 271	98 347 377
Romsa	5 667 725	6 112 700	7 507 600	10 017 241	8 338 085	37 643 351
Nordlánda	1 941 000	1 254 000	778 000	1 942 800	1 195 461	7 111 261
Riika muđui	1 114 000	1 087 000	171 000	781 315	1 469 522	4 622 837
Háld.golut duodji		229 410				229 410
Submi	23 925 223	25 526 056	28 836 870	34 819 748	34 846 339	147 954 236

Sámi guovlluid olmmošlogu rievdan

Veahkatovdáneapmi lea dehálaš indikatoran dasa mo servodatovdáneapmi lea iešguđet guovlluin.

1. govus: Olmmošlogu rievdan, indeksejuvvon nu ahte 1997 dássi=100. Telemarksforskning 2010

2. govus: Proseantaid mielde nuppástus olmmošlogus 2000 rájes 2010 rádjai. Telemarksforskning 2010

Dan ektui go olmmošlohku olles rikkas lea lassánan 1997 rájes 2010 rádjai, de dat lea njiedjan dan 22 gielddas seamma áigodagas. Sihke negatiivva rieđadusbadjebáza ja fárren leat sivat dán njiedjami.

Veahkatnjiedjan sámi guovlluin lea leamaš sakka garrasat go visot dan golmma davimus fylkkain. Romssas lea lassánan 1997 rájes, ja Nordlánddas ja Finnmárkkus lea daid mañimuš jagiid njiedjama jorgalahtán lassáneapmái. Sámi guovlluin ain njiedjá.

Jus sámi guovlluid veahkatovdáneami háddje, de sáhtá oaidnit ahte leat go dihto gielddat buori dahje heajos guvlui mannamin. Vuolbeale govus čájeha man vuorus leat riikka 430 gieldda. Gurutbeale logut leat gielddaid vuorut dan áigodaga olmmošlogu lassáneami ektui

Hui stuorra erohus lea veahkatovdáneamis dan 22 gieldda gaskkas. Eanaš gielddain lea olmmošlohku njiedjan 10-jahkeáiggis. Áidna gielddat main olmmošlohku lea lassánan, lea Ráisavuotna ja Omasvuotna. Láhppi lea dat gieldda riikkas gos lea leamaš eanemus veahkatnjiedjan mañnil 2000. Gáŋgaviika lea njealjádin njiedjama dáfus.

Statistisk sentralbyrå` logut čájehit ahte veahkatlohku sámi gielddain leat njiedjan 20 %:in daid mañimuš 25 jagiin 55 442 rájes 1985:s ja 44 684 rádjai 2009:s.

Bajábeale statistihkka ii siskkil máttasámi guovlluid. 3. tabealla čájeha veahkatovdáneami máttasámi guovllu válljejuvvon gielddain. Máttasámi guovllu uhcit gielddaid ovdáneami lea seamma go daid eará sámi gielddain. Eanemus njiedjan lea Ráuroviikka gielddas mas lea badjel 15 %.

Máŋggalágan dahkkit dat áiggi čađa molsašuttet olmmošlogu rievdamas. 3. govus čájeha mañimuš logi jagi sisafárrema, rieđadusbadjebáhcaga ja cretfárrema.

3. tabealla Olmmošlogu nuppástus válljejuvvo máttasámi gielddain 2000 rájes 2010 rádjai

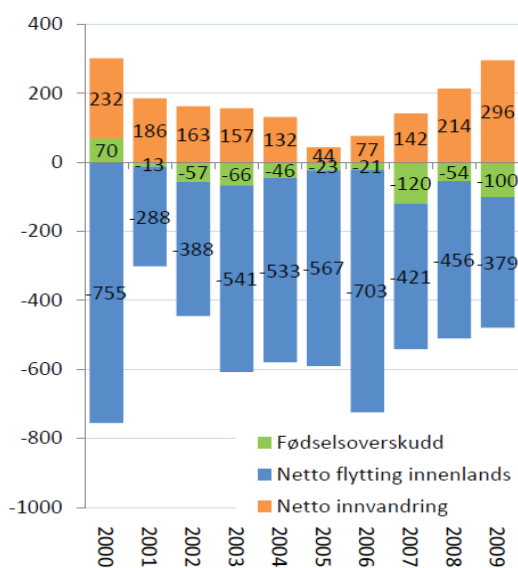
	2000	2010	Endring 2000-2010	Endring i %
Snåsa	2358	2175	-183	-7,8
Røyrvik	588	495	-93	-15,8
Grong	2575	2349	-226	-8,8
Hattfjeldal	1654	1464	-190	-11,5
SUM	7175	6483	-692	-9,6

4. tabealla Ahkečoahkádusa nuppástus sámi guovlluin, SSB 2010

Alder	1990	1995	2000	2005	2009
0-19	28 %	26 %	25 %	25 %	24 %
20-39	29 %	29 %	27 %	25 %	22 %
40-59	22 %	24 %	27 %	28 %	28 %
Over 60	21 %	21 %	21 %	23 %	26 %

3. govus čájeha ahte sámi guovlluin lea leamaš buorre riegedusbadjebáza jagis 2000. Dan rájes lea riegeádušbadjebáza leamaš njieddji lassi sojuin. Sisafárren eará riikkain dán guvlui lea muhtin muddui váikkuhan vuostá njieddji netto fárrema riikka siste ja riegeádušbadjebáhca.

Eanaš nuorat dat fárrejit eret. Namalassii guđet livčče sáhttán dagahit riegeádušbadjebáhca.

3. govus: Riegeádušbadjebáza, netto sisafárren ja netto fárren riikka siste 2000 – 2009 jagiin sámi guovlluin, galle olbmo. Telemarksforskning 2010

Sámi guovlluin lea veahkadaga ahkečoahkádusas dakkár nuppástus mii spiehkasta riikkas muđui. Riikkas oppalaččat njiedjá vuollel 30 jahkásaš veahkadaga oassi. Dánlágan ovdáneapmi lea datte sakka garrasat sámi guovlluin, mii hásttuha sihke servodatlaččat ja ealáhuslaččat.

4. tabealla čájeha ahte 1990:s ledje veahkadagas 57 % vuollel 40 jahkásaččat. 2009:s dat lei njiedjan 46 %:i. Dakkár veahkadat mas lea alla ahkečoahkádus vásiha várra riegeádušvuollebáhca ja njieddji veahkadatlogu jus sisafárren ii eastat dán. Ealáhusaide šaddá dat stuorra hástalus. Go muhtin gielddas lassána gaskamearreakki, de dárbbášuvvo eanet boarrásiidfuolahus. Dat dalle gáibida stuorát oasi dan bargofámus mii lea fidnemis, mii renoamážit váikkuha bargofámu háhkama. Ealáhusain adno dájvja bargofápmu gaskal 20 – 39 jahkásaččain hui geasuheaddjin. Dán joavkkus dat leat stuorámus vejolašvuodát hutkkálašvuhtii ja ásaheimiide.

Dan dáfus ahte man stuorra oassi veahkadagas ássá boaittobeliin, de lea dat guovtte geardde dan mađe sámi guovlluin go daid eará guovlluin davábealde Sáltoduoddara. Sámi statistihka mielde ássat lagabui 70 % sámi guovlluin

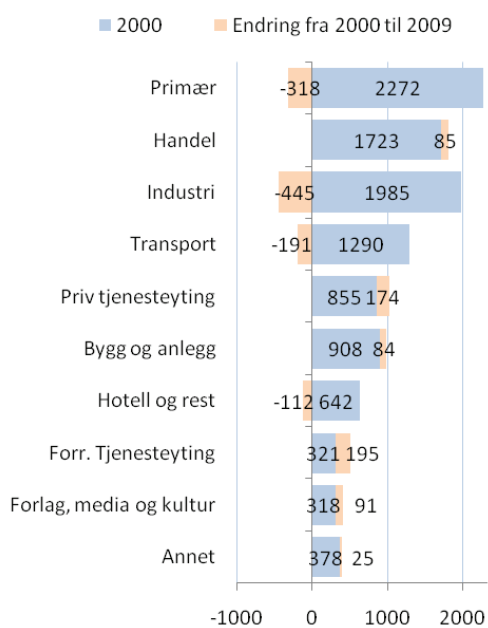
álbmogis boaittobeliin, dan ektui go 30 % fas daid eará guovlluin. Dán goris lea stuorra mearkkašupmi dasa mo váikkuhanoapmerámmat galget juogaduvvot. Hástalusat doaimmaid ásahit boaittobeliide leat sakka stuorát go daid guovlluide gos olbmot ássat čoahkis ja gos earret eará márkandilálašvuodát adnojit mealgat buorebun.

Vuoddoealáhusdoaimmain ođđa ealáhusaide

Geahčadettiin iešguđet ealáhusaid ovddideami daid mañimus jagiid, de oaidná mo sodju lea ovddasguvlui jus seamma rámmaeavttut gustojit.

4. govus čájeha ovddideami das galle barggolačča leat iešguđet ealáhusain. 2000 rájes 2009 rádjai goarkŋui bargosadjelohku gávppašeamis, bálvalusain, huksemis ja rusttegiin ja lágádusain, mediain ja kultuvrras. Sihke vuoddoealáhusat, industriija ja hoteallaealáhusat fas masse bargosajiid.

Vuoddoealáhusat dahke 19 % ealáhusain sámi guovlluin 2009:s ja riikkas dat fas dahke 4 %. Vuoddoealáhusain lea ain stuorra mearkkašupmi sámi guovlluide sihke bargosajiid ja sámi

4. govus: Galle bargosaji leat iešguđet surggiin 2000:s, ja nuppastusat 2000 rájes 2009 rádjai. Telemarksforskning 2010

kultuvrra mearkkašumi dáfus. Go industriija eanaš muddui lea guollereiden, de šaddet vuoddoealáhusat ain dehálat.

Vuoddoealáhusain lea positiivva váikkuhus buot eará surggiid barggolašvuhtii ja dat orro leamen barggolašvuoda geađgejuolgin priváhta suorggis dan 22 sámi gielddas maid dát guorahallan siskkilda.

Sámi guovlluin leat stuorra erohusat das galle almmolaš bargosaji leat daid gielddain. NORUT Alta Áltá lea mángga raporttas dán guorahallan. Riikka dáfus leat almmolaš bargosajit sullii 30 % barggolašvuodas, Nordlánddas lea dat 38 % ja Romssas ja Finnmarkkus fas 41 %. Nordlánddas lea Dielddanuoris alimus oassi 64 %:in, Romssa fylkkas lea Gielkkás alimus oassi 66 %:in ja Finnmarkkus lea fas Unjárggas alimus oassi 58 %:in ja Báhcavuonas fas vuolim 29 %:in.

NORUT` Alta Áltá mielde dahke 2010:s nissonlaš iehčanas ealáhusdoalli 24 % Nordlánddas, 23 % Romssas ja 21 % Finnmarkkus. Riikka gaskamearri lea 31 %. Čilgehus dán erohussii lea ahte davimus fylkkain lea vuoddoealáhusain stuorát oassi main nissonat eai leat olus doaimmaid oamasteaddjit. Oaidnit vel ahte daid gielddain mat leat čielga guolástusgielddat, lea olu uhcit oassi nissonlaš ealáhusdoallit. Doasku gielddas Romssa fylkkas eai oba leat ge nissonlaš iehčanas ealáhusdoalli ja Davvesiidnas leat dušše 4 %. Guovdageainnus lei alimus oassi nissonlaš ealáhusdoalliin Finnmarkkus go 2009:s lea 39 %. Manne lea nu alla oassi Guovdageainnus, čilgejuvvo go mánggas leat álggahan duodjefitnodaga main nissonat cegejit doaimma.

Vuoddoealáhusain lea uhcim ous oassi nissonlaš ealáhusdoallit. Dán govus lea dat buorre go Finnmarkkus lea 2010:s alimus oassi nissonlaš eanadoallit davvin, ja lea maiddá alibut go gaskamearri riikkas. Daid nissoniid oassi guđiin lea váldo- ja oalgefídnu guolástusealáhusas lea hui vuollin sihke davvin ja riikkas oppalaččat. Nissoniid oassi siidaoassedoalliid gaskkas dahká 13 % buot doalliin. Boazodoalus leat sihke

5. tabealla Nissonlaš ealáhusdoalli vuoddoealáhusain juogaduvvon fylkkaid mielde. Proseantta mielde juobkein

	Nordlándá	Romsa	Finnmárku	Riika
Eanadoallu (2010) *	16	19	23	
Guolástus (2010) **	3	2	2	3
Boazodoallu (2009) ***	11	19	13	13

*Dát leat Statistisk sentralbyrå` logut

** Dát leat Guolástusdirektoráhta logut

*** Dát leat boazodoalu olles rehketdoalu logut

nissonat, albmát ja oktasaš siidaoassedoallit. Oktasaš doallit dahket oktiibuot 30 % visot doalliin, nu ahte nissonlaš doalliid oassi lea veaháš alibut go dat mii tabeallas čájehuvvo.

Leat mánggalágan sivat dán vuollelis nissonoassái. Struktuvrralaš dilat lea okta sivva go lágat ja regelat eai oidde nissoniid váldit badjelaset doaimmaid vuoddoealáhusas. Eará dilli lea ahte fysalaččat lea garra bargu vuoddoealáhusas, áinnas guolástusealáhusas.

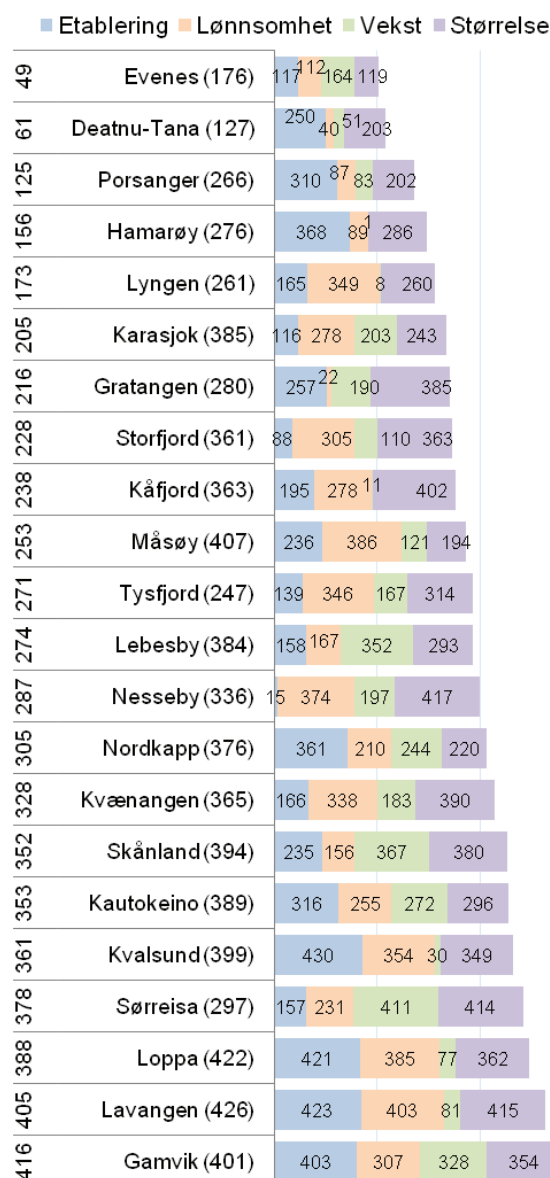
Duodjeealáhusas dahket nissonat 70 % sis guđet leat duodjeregistarii čálihuovon. Sámi statistihka 2010 mielde barge 40 % visot fidnodoaimbi nissoniin almmolaš ja priváhta suorggis dearvvasvuoda- ja fuolahusbálvalusain STN-guovllus.

Erohusat gánnáheamis ja lassáneamis

Ealáhusaid ovddideapmi gielddain muitala man bures ealáhusovddidanbargu lea lihkestuvvan daid válljejuvvon 22 gielddain. Telemarksforskning lea čieža jagi merken sierranas indikatoraid main lea mearkkašupmi gielddaid ealáhusaid ovddideapmái. Indikatorat leat merkejuvvon dáid surggiin ođđaásaheamit, gánnáheapmi, lassáneapmi ja ealáhusaid sturrodat.

Govus čájeha mo ealáhusat gielddain lihkestuvvet. Vuorut dan njeali indeavssas leat govvois čájehuvvon. Olgešbeale logut čájehit man vuorus lea dan riikka 430 gieldda gaskkas. Sámi gielddat eai leat nu erenoamážat ealáhusovddidanbarggus. Riikka oktavuodas leat

dušše guhtta 22 válljejuvvon gielddain bajábealde riikagaskameari. Evenášši, Deatnu ja Porsángu leat dat buorimusat dan 22 válljejuvvon gieldda gaskkas. Mii headjuda lea heajos gánnáheapmi

5. govus: Bobtosat NæringsNM:s sámi guovllu gielddain. Riikka 430 gielddaid gaska vuorru 2009:s gurutbeale, vuorut manimus vibitta jagi ruoduid siste. Telemarksforskning 2010

ja vuollelis ealáhusnákisvuolta. Vuollelis ealáhusnákisvuolta mearkkaša ahte gielddain eai leat nu gallis ealáhusdoaimmain.

Mii 2009:s lea buorre, lea ahte sámi gielddat dahke bures lassáneami dáfus. Dan ektui go Norggas oppalaččat lei sakka njiedjan stuorrunfitnodagaid dáfus, de lei sámi guovlluin lassáneapmi 2008:s ja vástideaddji njiedjan 2009:s. Measta visot sámi gielddain lei buoret vuorru riikkas 2009:s go 2005 – 2009 áigodaga ektui. Muhtin čilgehus dása lea ahte finánsaroassu ii váikkuhan sámi guovlluide seamma muddui go riikka eará osiide.

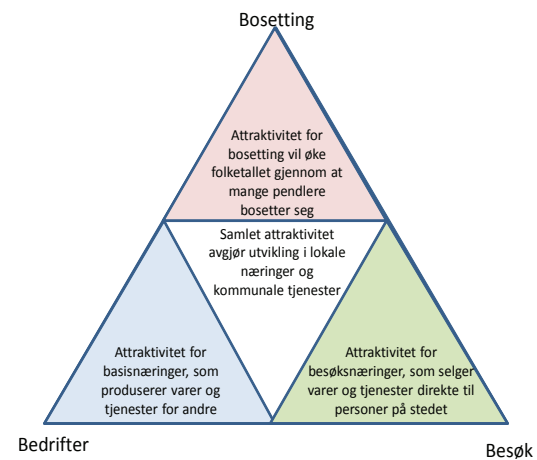
Eará gáibádusat ássanbáikái dagahit dávjá fárrema

Telemarksforskning (2011) atná geasuhananalysa namahusa čilgen dihtii manne muhtin báikkit sturrot, ja earát fas goarránit. Analysas sáhtta báikkiid ovddideami čilget golmma dimenšuvnnas; dat mii geasuha fitnat, fitnodagat ja ássanbáiki. Guosseealáhusaide gullet earret eará hotealla- ja restoráŋŋealáhus, doaimmat, kultuvra, guoimmuheapmi ja bietnagávppit. Fitnodahkan oaivvilduvvo doaimmat mat jođihuvvojit luondduvuđot doaimmain, nugo eanadoallu, boazodoallu, mariidna ealáhusat ja báktedoaimma. Dán doahpagii gullet vel teknologalaš bálvalusat nugo IT, telekom, engineeren jna. Báikki ollislaš geasuheapmi fitnodagaide, fitnamiidda ja ássamii sáhtta čilget stuorruma dahje goarráneami.

Dakkár báikkit gos bures geasuhit fitnodagaid ja gussiid, lasihit dáid ealáhusain bargosajiid. Dát lasiheapmi váikkuha buoret guvlu eará ealáhusaid ja surggiid nugo sáhtosteamii ja sierranas bálvalusaid.

Dat báikkit mat leat geasuheadđji ássanbáikkid fárrehahttet dohko eanet olbmuid go maid bargosajit galggašedje bearihit. Ássiidlohku lassána ja dagaha eanet bargosajiid gieldda bálvalusain, huksemiin ja rusttegiin, gávppiin

jna. Go ássiidlohku lassána, de lassána maid veahkadaga nuoraidoassi. Dát fas váikkuha riegeádustatistihka buoret guvlu.

6. govus Geasubanpyramida. Telemarksforskning 2010

Go geahčada visot fylkkaid ovttas ja geahčada dan golbma dimenšuvnna, de sáhtta čilget iešguđet fylkkaid ovddideami áiggiid čađa. Telemarksforskning lea heivehan oktii dan golbma geasuhandahkki ja buohtastahtán riikka buot fylkkaid. Davimus fylkkat leat daid heajomus geasuheadđjiid gaskkas riikkas. Dilit mat dahket dáid fylkkaid uhccán geasuheadđjin leat uhccán vejolašvuodát ásaiduvvat gildi ja johtit barggu geažil eará gildi. Uhcit báikkid eai geasut nu sakka go gávppogat nuoraid ásaiduvvat dohko. Sosiála deaivvadanbáikkiid nugo kafeáid, restoráŋŋaid ja pubaid váili ii gal olus geasut. Dása lea indikatora dat man stuorra oassi álbmogis bargá dákkár bálvalusealáhusain.

Sáhtta giddet fuomášumi dasa ahte ealáhusovddideapmi galgá nu olu go vejolaš nannet báikegottiid ássanbáikegeasuheami. Go geahčá ovddideami oljo- ja gássaindustriijas ja makkár vuordámušat leat ruvkedoaimma oktavuodas, de šaddá ássanbáikegeasuheapmi dehálaš. Dát ovddasta viehka muddui bargosajiid maid geažil soaitá šaddat johtit bargosaji ja ruovttu gaskka. Sis Finnmárkku bargit ruvkedoaimma geažil ii leat dáhkádussan ahte guovllus lassánit ássit, go olu barggut dán doaimma oktavuodas mearkkaša ahte bargit johtet bargosaji ja ruovttu gaskka. Nuppi dáfus

sáhttet bargosajit oljo- ja gássadoaimmain stuorrudit ránnjágielddaid main lea alla ássanbáikegeasuheapmi.

Geasuhananalysa ja sámi ealáhusat ja kultuvra

Mihttomearis nannet ja doalahit ássama sámi guovlluin, de giddejuvvo dávjá fuomášupmi dasa mo sáhtta dagahit guovllu geasuheadjain ealáhusdoaimmaid jodiheapmái, ja mo galggašii oazžut nuoraid dohko ásaiduvvat. Eai leat makkárga iskkadeamit mat čájehit makkár mearkkašupmi sámi kultuvrras lea sámi guovlluid ássamii.

Ássanbáikegeasuheapmi lea dávjá gitta luondduvidá dahkkiin nugo dálkkádat, riddu, meahcit ja lagašvuolta stuorát gávpotguovddážiidda, muhto sáhttet leat erohusat fylkkaid siskkobealde. Lahka girdišiljuide ja buorit johtinvejolašvuodát sáhttet maiddái leat stuorra mearkkašupmin soapmásiidda go vällje ássanbáikki. Ávkkástallat luonddu ja daid riggodagaid mat guovllus leat, soaitá leat nana mearkkašahhtin sidjiide guđet eai leat välljen fárret. Dat mearkkašupmi mii lea sámi identitehtas, gielas ja gullevašvuodas guvlui ja sámi kultuvrras ja sámi ealáhusain leat momeanttat mat soitet čilget manne olbmot ain ássat árbevirolaš sámi guovlluin.

Láhčit dili geasuheadji báikegottiide ja ássanbáikkiide lea viehka muddui gieldda ja fylkkagieldda eiseválddiid ovddasvástáduš. Dás lea earret eará sáhka buori skuvllaid, mánáidgárddiid, doaibmafálaldagaid, boarrásiidfuolahusa, infrastruktuorra jna. birra. Ealáhusat maid geažil lassána guossedoaimma nugo gálvogávpi, hotealla ja restoráŋŋa, sáhttet lasihit barggolašvuoda. Festiválat ja eará stuorát doalut vuovdalit báikkiid sihke mátkkoštanealáhusa oktavuodas ja geasuheadji báikin ássamii. Dákkár doaluin lea vel mearkkašupmi báikkiid identitehti.

Moanat sámi ásašusat leat cegejuvvon sámi guovlluin. Dáin šaddet bargosajit maid livčče váttis ceget almmá dáid ásašusaid sámi gullevašvuoda haga. Sámi kultuvra lea eanaš háviid leamaš mearrideaddjin dáid ásaheapmái. Dát ásašusat maiddái dagahit oahppan nuoraide vejolažžan bargat sámi guovlluin ja atnit gealbbuset doppe. Molssaeaktun livččii lean fárret stuorát báikiide gos dákkár gealbbu sáhtta atnit. Guorahaladettiin statistihka veahkadatovdáneamis ja dan báikki sámi ásašusaid birra, de sáhtášii navdit ahte dákkár ásašusain lea dihto mearkkašupmi ássamii.

Orro nu ahte dat gielddat main leat ollu almmolaš bargosajit ja sámi ásašusat váikkuhit vuostá olmmošlogu njiedjama nu garrasit sámi guovlluin. Dáid bargosajiide eai čuoza nu garrasit gilvu ja ekonomalaš konjunktuvrrat go daid čielga eksportaealáhusaide nugo guolástus ja mátkkoštanealáhus.

Ođđa ealáhuspolitihkka ja doaibmaguovlu

Sámediggi sáhtta sakka eanet nuppástuhtit vuoruhemiidis ealáhusovddideami hárrái go maid eará stáhta orgánat sáhttet. Dán rievddadanmuni geažil sáhtta nuppástuhtit sihke ealáhuspolitihka ja váikkuhanoapmeatnima almmá deastta anekeahtta eará eiseválddiide. Dákkár rievddadanmunni dahká ortnegiid deaivileabbot ja heiveheabbot ealáhusaid dárbbuide.

Sámedikki áigumuššan lea leamaš ahte galgá leat eaktoaddin sámi guovlluid ealáhusovddideapmái. Muhtin ealáhusain nugo boazodoalus ja mariidna ealáhusain lea Sámediggi atnán ráđđádallanšiehtadusa 2005 rájes, ja ožžon áigái máŋga buori doaibmabiju dán guovtti ealáhussii. Sámediggi lea oassálastán máŋga forumas ja arenas gos sámi guovlluid servodat- ja ealáhusovddideapmi lea meannuduvvon. Dáid beavttu lea váttis mihtidit go dákkár politihkalaš barggus lea guhkesáiggi perspektiiva. Datte lea álkibut mihtidit beavttu daid váikkuhanomiin mat ealáhusaide juhkkovit. 2007 árvvoštallan čeahkkáigeassá ahte Sámediggi dagaha

ahte Sámi ovddidanfoanda sáhtta doaibmat ovddidandoaimmaheaddjin. Árvvoštallan datte muitala ahte dát vejolašvuodat eai leat dievvasit ávkkástallon. Sámediggi ferte doarjut daid ealáhusaid main leat stuorrunvejolašvuodat ja maid servodat dárbbáša. Norut` ráva lea ahte galgá leat ovddabealde servodatovdáneami ja bidjat vuodu sámi ealáhuspolitihka ovddideapmái.

Árvvoštallamis boahká vel ovdan ahte Sámedikkis leat ortnegat mat leat lassin eará ruhtadanortnegiid ja sáhtta ruhtadit ja vuoruhit dakkár surggiid maid earát eai sáhte. Sámediggi háldivččii leat vuostedeattan dan heajos veahkadatovdáneapmái ja guovdilastimii, ja ealáhuspolitihkas ja doarjjaortnegiidis bokte jođihit vuostálasti konjunkturpolitihka. Okta ovdamearka dása lea go Sámediggi vuoruha uhcit fitnodagaid ásaheami. Nubbi ovdamearka lea ahte Sámediggi ii leat seamma garrasit gáibidan ekonomalaš gánnáheami go muhtin eará ruhtadanásahusat leat dahkan. Sámediggi lea vel garrasit deattuhan ásaheit doaimmaid maid geažil sáhtta mánggalágan ealáhusa lotnolasat doaimmahit, nu ahte olbmot sáhttet ain ássat dakkár guovlluin gos eai leat eará vejolašvuodaat barggolašvuhtii.

Sámi kultuvra ja giella leat guovddáš oasis sámi servodatovdáneamis. Sámediggi háldida jorahit ealáhuspolitihka nu ahte vuoruha ealáhusovddideami mii lea čielgasat sámi kultuvrra vuodul. Dán barggadettiin juksá Sámediggi dan ahte proševttat, gávpejurdagat ja eará ealáhusdoaimmat doaibmilit nannejit sámi ealáhusaid gilvofámu. Dán láhkai sáhttet dat ekonomalaš váikkuhanoamit maid Sámediggi hálddaša veahkehit barggolašvuhtii, innovašuvnnaide ja odđáasahemiide sámi guovlluin.

Lea stuorra beroštupmi ohecat doaibmaguvlui. Sámedikkis leat ohecat viđa gielddas mat áiggošedje searvat doaibmaguvlui. Dát leat Báhcavuona, Gálssa, Ráissa, Siellatgieldda ja Skiervvá gielddat. Doaibmaguovllu viiddideapmi eaktuda juogo ahte ealáhusovddidanruhta lasihuvvo dahje ahte eará doaimmaid doarjja ii

vuoruhuvvo. Vulobeale kapihttaliin leat defineren vuoruhansurggiid ja strategiijaid dustet sámi guovlluide ealáhusovddideamis daid deháleamos hástalusaid.

Riddoguolástanlávdegotti árvalusa čuovvoleami oktavuodas lea evttohuuvvon ahte STN-guovllu osiin galgá vel gullat láchkanannenjuvvon vuoigatvuohta guolástit dábálaš bivdosiiguin. Dán oktavuodas dárbbášuvvo ságaškuššat mo dát váikkuhivččii dasa mo boahhtevuodas galgá meannudit STN-guovllu. Dát dahkko sierra áššin Sámedikki dievasčoahkkimii. Dán ášši oktavuodas áiggošii Sámediggi geahčadit dievvasit guoskevaš oheamiid beassat ohecanvuodot doarjagiid geográfalaš doaibmaguvlui.

Vuosttimuš hástalusat

Ealáhusdoaimmain leat moanat hástalusat maid lea váttis čoavdit sámediggevuogádagas. Dát leat dakkár bealit maid eará eiseválddit mearridit ja oppalaš sojut servodatovdáneamis mat gusket olggobeali diliide. Barggolašvuohta lea hárve áidna ággan dasa ahte ásaiduvvá muhtin baikái.

Sámi guovlluin leat gávnnavuvvon čuovvovaš stuorra bajimuš hástalusat:

- a) Negatiivva veahkadatovdáneapmi ja guovdilastin
- b) Stuorra rievdadusat ealáhusstruktuvrras
- c) Birzzehis ealáhusat
- d) Uhccán álggaheamit ja dárbu hutkkálašvuhtii
- e) Ovddidit geasuheaddji báikegottiid/ ássanbáikkiid mat geasuhit nuoraid ja olbmuid geain lea alla gealbu

Vulobealde kommenterejuvvojit ja čiekŋuduvvojit hástalusat.

a) Negatiivva veahkadatovdáneapmi ja guovdilastin

Nugo čájehuvvon ovddit kapihtalis, de ollugat fárrejit árbevirolaš sámi guovlluin stuorát čoahkkebáikkiide. Dakkár gávpgiidda go Romsii, Áltái, Osloi ja eará gávpgiidda lea viehka nana guovdilastin. Nuorat ássat baicce gávpgiin go sámi guovlluin, mii fas boahdá sihke vuollegis ássanbáikegeasuheamis uhcit báikkiide/čoahkkebáikkiide ja das ahte eanet nuorat gazzet alit oahpu, muhto eai šat fidne miellagiddevaš barggu sámi guovlluin. Seammás boarásmuvvat olbmot sámi guovlluin mii fas mielddisbukta ahte uhcit olbmot leat buvttadeaddji agis ja ahte riegdusvuollebáza lassána dađistaga ja eretfárren bistá.

b) Stuorra rievdadusat ealáhusstruktuvrras

Sámi guovlluin lea barggolašvuohta njiedjan sakka dakkár ealáhusain go vuodđoealáhusain ja industriijas, mat fas leat vuodđun eará ealáhusaide. Seammás lea leamaš proseantavuđot stuorát lassáneapmi eará ealáhusain nugo gávppálaš bálvalusain, lágádusain, mediain ja kultuvrras ja priváhta bálvalusain. Ođđa ealáhusat leat hástalusarbevirolaš ealáhusaide sámi guovlluin. Dát sodju jáhkkimis nannejuvvo boahhteáiggis ja sámi servodagas leat 10-20 jagi geahčen ealáhusat mat leat áibbas eará struktuvrras ja mánggabealatvuodas go dál leat.

c) Birzzehis ealáhusat

Telemarksforskning čujuha dasa ahte sámi guovlluin leat mánga gieldda main leat uhccán ealáhusat, go mihtida priváhta ealáhusaid bargosadjelogu proseantan olmmošlogus. 18 gielddas 22 gieldda gaskkas lea uhcit ealáhusnákisvuohta go gaskamearri gielddaide riikkas. Dat mearkaša ahte eavttuin álggahit ja jodihit ealáhusaid árbevirolaš sámi guovlluin, leat eará hástalusat go stuorát čoahkkebáikkiin. Nuppi bealis mearkaša dat uhcit birrasa gealbolonohallamii, eai nu mánga ovttasbargoguoimmi, uhcit vejolašvuohta ovddidit lágideaddji-/gávpeoktavuođaid jna.

Resursavuodđu ge bidjá dábalaččat rájaid buvttadanovddideapmái. Dasa lassin lea dájvá guhkes gaska márkaniidda ja mángga sámi guovlluin váilo investerenkapitála. Dát bealit leat dájvá gáržžidussan go doaimmat áigot viiddidit buvttadeamiset. Dát guoská erenoamážit mariidna ealáhusaide, boazodollui ja eanadollui.

d) Uhccán álggaheamit ja dárbu hutkkálašvuhtii

Go ealáhusstruktuvra rievdá ja ealáhusat lea birzasat, de šaddet hástalusat ođasmahttit ealáhusaid ja láchit dilálašvuođaid eanet ođđaálggahemiide. Telemarksforskninga logut čájehit ahte álggahandávjodat sámi guovlluid gielddain lea uhcit go golmma davimus fylkkain ja riikkas oppalaččat. Ođđaálggahemiid netto lassáneapmi čájeha ahte sámi guovlluin dadjat jo ii leat oktage, namalassii ahte seamma ollu fitnodagat heaittihuvvojit go mat álggahuvvojit.

e) Ovddidit geasuheaddji báikegottiid/ássanbáikkiid mat geasuhit nuoraid ja olbmuid geain lea alla gealbu

Sámi guovlluid okta váldohástalusarbevirolaš lea ahte mánga gieldda eai leat olus geasuheaddjin ássanbáikin. Telemarksforskninga geasuhanbaromehter čájeha ahte ollugat fárrejit eret sámi gielddain, vaikke vel bargosadjeovdáneapmi lea ge nu mo riikkas muđui. Nappo njiedjá ge olmmošlohku garrasit mángga gielddas vaikke vel dain lea ge gaskamearalaš dahje buorre ealáhusovddideapmi. Olmmošlogu njiedjamis lea negatiivva váikkuhus ealáhusovddideapmái boahhteáiggis. Dušše muhtin gielddain sámi guovlluin lea ássanbáikegeasuheapmi badjel gaskameari, nu go Ráisavuonas ja Loabágis.

Báikkiin sáhttet leat eanet ássit go dan maid ealáhusvuodđu attášii, jus dat livčče geasuheaddjin ássanbáikin. Geasuheaddji ássanbáikkid váikkuhit buori guvlu ealáhusovddideapmái guhkit áigái, go báikkálaš ealáhusat bajidit márkavuoduset ja dasto guosseealáhusaid nugo doaimmaid,

gávppašeami ja dárjjodusa. Geasuheaddji ássanbáikkiid ovddideapmi gáibida dakkár politihka mii fátmasta buot surggiid ja nanne skuvllaid, mánáidgárddiid, boarrásiidfuolahusa, doaimafálaldagaid, kulturfálaldagaid ja identitehta nanneheaddji doaimbajuid. Dat fas gáibida ollislaš politihka Sámedikki bealis ja lagaš ovttasbarggu gielddaiguin.

Ealáhusovddideapmái bajit mihttomearri

Daid guorahallamiid vuodul mat leat, de mánggalágan dahkkit váikkuhit dasa ahte ásaiduvvet go olbmot dihto regiovdnii vai eai. Ealáhusovddideami dáfus lea gánnáheapmi dávjá mearrideaddjin bargosajiid bisuheapmái. Dakkár doaimma mas ii leat olus boahtu, ii sáhte ceavzit. Bajit mihttomearriin Sámedikki politihkkii ealáhusovddideami dáfus ferte leat dan vuodul guđe surggiid Sámediggi sáhtá čađahit ja váikkuhit. Sámediggi lea ealáhusovddidanbarggu deattuhan ceavzilvuoda ja sámi kultuvrra deastta. Sámi árbevirolaš ealáhusat; guolástus, eanadoallu, boazodoallu ja duodji leat ealáhusat mat bures leat birgen. Ođđa ealáhusat nugo kulturealáhusat bohtet eanet aht` eanet sámi ealáhusaid gaskii.

Mánnga gieldda leat oaidnán makkár ovdamunit leat gullat ealáhusovddideami geográfalaš guovllu siskkobeallai, ja dat ohcet beassat dán guvlui. Dát dagaha ahte Sámediggi ferte earaláhkai vuoruhit sihke váikkuhanoapmeatnima ja politihkkaovddideami. Dát ferte govviduvvot ealáhusovddideami mihttomearrehábmemis ge. Jus Sámedikki dáhttu olbmuid galgat ássat árbevirolaš guovlluin, de fertejit dát politihkalaččat vuoruhuvvot. Sámi ealáhusat ja sámi kulturealáhusat fertejit vuoruhuvvot boahuttevaš ealáhuspolitihkas. Go sámi guovlluin lea eretfárren hui mánggalágan, de ferte muhtin áiggi vuoruhit ealáhusovddideami ja fitnodatásaheami daid guovlluide main lea eanemus eretfárren ja dán láhkai váikkuhit vuostá fárrema.

Sámedikki ealáhusovddidanbarggu váldomihtomearriin lea ásaht

- nana ja mánggabealat ealáhusaid
- ealáhusaid mat leat sámi kultuvrra, luonddu ja birrasa vuodul ja mat daid váldet vuhtii
- ealáhusaid mat bidjet vuodu ceavzilis báikegottiide gos olbmot hálidit ássat

Vaikke Sámediggi áigu ge leat eaktoaddin sámi guovlluid ealáhusovddidanbarggu, de lea ovttasdoaimma eará doaimmaheaddjiiguin dehálaš. Guovddáš ja regionála fágaeiseválddit dat bidjet stuorra oasi rámmaeavttuid ealáhusaide. Dáid ii sáhte Sámediggi olus váikkuhit dál. Dát guoská ovdamearkka dihtii lágaide, vearro- ja divatáššiid, mánggalágan muddemiidda, tuollomearrádusaide, infrastrukturdoaimbajuid jna. Vai galgá leat geasuheaddjin ássat sámi guovlluin, de áigu Sámediggi eanet bargagoahtit eará servodatsurggiin ealáhusovddidanbarggu oktavuodas. Hástalussan šaddá oazžut almmolaš eiseváldiid hábmet politihkaset nu ahte dat nanešii sámi servodatovdaneami. Sámedikkis leat jo ovttasbargošiehtadusat Innovasjon Norgiin ja davvi fylkkagielddaiguin. Sámedikkis lea vel stáhtain ráđđádallanšiehtadus, mii sáhtá leat dehálaš veahkkeneavvun.

Vuoruhansuorggit

1. vuoruhansuorgi Rámmaeavttut vuodđoealáhusain

Hástalusat

Guolástusas ja eanadoalus leat rámmaeavttut nuppástuvvon sakka daid mañimuš jagiid nu ahte eai leat nu galle muhto stuorát ovttadagat. Muhtin guovlluin lea ovdánahtton nu guhkás ahte sihke eanadoallu ja guolástusat leat measta jo jávkan. Dat čielga njiedjan lea okta daid stuorámuš hástalusain dáid ealáhusaide sámi guovlluin.

Boanddaid ja guolásteaddjiid gaskkas lea dál stuorra buolvamolsun agi geažil. Eanadoalus lea hástalussan oazžut nuoraid badjelasaset váldit doaluid, ja guolástusas lea hástalussan oastit vuoigatvuodaid (eriid). Nuorat guđet áiggošedje dáid ealáhusaide, fertejit sáhttit álggahit ja jođihit doaluid almmá vealgáduvvama haga.

Guolástus ja eanadoallu leat hirbmat dehálaččat ealli giliid ja sámi kultuvrra ovddideapmái. Ealli gilit leat buoremus dáhkádussan sihkarastit ja ovddidit sámi kultuvrra ja giela. Danne lea stuorra hástalussan ahte dáža eiseválddit guldalit Sámedikki dakkár áššiin mat váikkuhit ovddideami sihke guolástusas ja eanadoalus sámi guovlluin.

Riddoguolástanlávdegotti árvalusa (NOU 2008:5) loahppameannudeamis lea Sámediggi ja Guolástus- ja riddodepartemeanta (FKD) soahpan buoridit rámmaeavttuid guolástussii sámi guovlluin. Dása gullá lánhanannet guolástanvuoigatvuoda sidjiide guđet ássat STN-guovllus. Galgá cegejuvvot vuotnalávdegoddi mii sáhtta sihkarastit sámi ja regionála mielmearrideami vuotna- ja riddoguovlluid guollevaljiid hálddašeamis. Dasa lassin leat Sámediggi ja FKD soahpan ahte galgá várrejuvvot jahkásaš lassiearri čuovvolan dihtii dan lánhamearriduvvon vuoigatvuoda.

Sámi boazodoallu lea guovddážiis seailluheamen ja ovddideamen sámi giela ja kultuvrra. Mánngga sámi birrasiidda lea boazodilli eaktočorgin vai dat árvvut galget bissut ja jotkkojuvvot. Vuoddoávdnasat boazodoalus leat vuodđun olu duddjomii.

Stuorámuš olggobeale áittan boazodoalu ovddideapmái ja birgejuvpmái lea meahcceguovlluid gáržžideapmi, ja massimat mat boazodoalus leat earret eará ráfáiduhhton boraspiriid geažil. Ealáhus rahčá muhtin guovlluin siskkáldasat oazžut bargiid, alla gaskamearreagiin ja vuolles nissonolbmoosiin. Eará hástalus lea ahte muhtin guovlluin Finnmárkkus leat menddo olu bohccot areálavalliid ektui. Erenoamážit guokte dili

váddudit barggu go galgá heivehit boazologu areálaide. Nubbi lea ahte boazodoalu riektesihkarvuohta ii fuolahuvvo areáladili ektui. Daid orgánain mat dál leat, nugo eanajuohkinriekti, eai leat návccat fuolahit boazodili areálavuoigatvuodaid doarvá bures. Dán geažil mánnga orohat- ja siidarájá eai leat vel čielgasat. Nubbi lea ahte bohccobierggu márkan- ja vuovdindilli ii leat daid mañimuš jagiid leamaš nu buorre go galggašii.

Mánnggas leat válljen vuoruhit lotnolasaid eará ealáhusaiguin lasihan dihtii bearašboaduid. Sáhttet leat vuoddoealáhusat mat jođihuvvojit lotnolasat dujiin, mátkkoštanealáhusain, meahccealáhusaiguin ja biepmu reidemiin. Hástalussan lea lánhčit dili buriid rámmaeavttuide vai sáhtta lotnolasat jođihit mánnggalágan ealáhusaid.

Sámi guovlluin leat stuorra vejolašvuodát ávkkástallat meahcceriggodagaid. Meahcebuktagiid márkanhaddi ii datte leat áktánas, nu ahte eai šatta olus boadut. Dasa lassin leat stuorra golut earret eará go galgá riggodagaid viežžat. Hástalussan šaddá ásahtit ovttasbarggu gaskal doaimmaheaddjiid nu ahte sáhtta vuolidit goluid viežžat riggodagaid, daid reidet ja vuovdit. Rámmaeavttut jođihit meahccealáhusa eai leat lánhččon gávppálaš doibmii. Sihke vuodjima gáržžideamit ja guhkesáigeráhkkanepmi riggodagaid hálddašeamis vádduda plánet dákkár doaimmaid.

Dálkkádatrivdamat čuhcet vuoddoealáhusaide erenoamážit go dat leat oalle muddui luondduriggodagaid olis. Dál jo orro vuhttomín ahte dálvvit otnot ja šaddet bivvalat ja muohta suddá árabut giđasálvvis. Jieŋat čatnet mañjelat čakčat ja dat lea aseheabbot dálvit ja jieŋat mannet árabut. Mii dávjjit vásihat garrasat biekkaid ja stuorát erohusa arvvis ja muohttimis. Lea váttis ávaštit daid guhkesáiggi váikkuhusaid, muhto oanehisáiggi váikkuhusaid leat jo áičan go earret eará rašibut jieŋa dagaha ahte boazoealáhussii šaddet stuorát hástalusat heivehit iežaset daid árbevirolaš johtinvugiide. Uhcit girsi eatnamis ja njuoskkadat eana dagaha hástalusaid

fievrrideapmái sihke eanadollui, boazodillái ja meahcásteaddjiide. Go jámma molsašuvvo gaskal liegga ja galbma dálkkiid šaddet stuorra hástalusat eanadoalu gieddešattuide birget dálvvi badjel ja

boazoguohtumat jikŋot. Oanehisáiggi posiitiivva váikkuhusat leat ahte šaddoáigodat baicce guhku, mii fas lea buot guohtunealáhusaide buorrin.

Mihttomearri

- Seailluhit ja ovddidit mariidna ealáhusaid, boazodoalu ja eanadoalu dehálaš kulturguoddin ja barggaheaddjin sámi guovlluin.

Oassemihttomearit

- Duhtadeaddji juridihkalaš ja ekonomalaš rámmaeavttut
- Buoret gánnáheapmi vuodđoealáhusain
- Fidnet odđa bargiit
- Buoret sohkabealledássedeaddu
- Boraspirepolitihkka mii vuhtii váldá sámi ealáhusaid

Strategiijat

Mihttomeari ja oassemihttomeriid áigu Sámediggi juksat čuovvovaš strategiijaid bokte:

- Sihkarastit areálaid ja riggodagaid
- Váikkuhit mariidna ealáhusaid, boazodoalu, eanadoalu ja meahccealáhusaid politihka
- Láhčit dili vuodđoávdnasiid reidemii
- Lea veahkin ásahtit buriid ortnegiid vuodđoealáhusaide buolvadatmolssašumis
- Lea veahkin dasa ahte vuodđoealáhusain lasihuvvo nissoniid oassi
- Sihkarastit meahcásteaddjiid beassat meahcceriggodagaide
- Geahpedit dálkkádatrivedamiid dahkan vahágiid

Sámediggi áigu aktiivvalaččat oaččubit buriid rámmaeavttuid vuodđoealáhusaide. Mearrasámiid ja riddoguohteddiid guolástanvuoigatvuodaid bargu leat dása buorit ordamearkkat. Goma: Sámediggi

2. vuoruhansuorgi Geasuheaddji báikegottit

Hástalusat

Eanaš gilit ja báikegottit dan guovllus maid ealáhusčilgehus máinnaša, leat dan mađe ahte nuorat guđet leat oahpu gazzamin fertejit fárret eret háhkan dihtii dárbbášlaš gealbbu fidnoeallimii. Dehálaš ášši ásahtit stádis báikegottiid lea ahte nuorat máhccet go leat oahpuin geargan. Dát lea ánnas mearrideaddjin go galgá fuolahit ahte nuorra nissoniid mielas leat dát servodagat geasuheaddji ássan- ja bargobáikin.

Geasuheaddji ássan- ja bargofálaldagat leat mearrideaddjin oazžun dihtii nuoraid máhccat sámi guovlluide. Dasa lassin lea dehálaš ahte báikegottit sáhttet fállat buriid kulturdoaimmaid, sosiála deaivvadanbáikkiid ja buriid almmolaš fálaldagaid earret eará mánáidgárddi, skuvlla, dearvvasvuodabálvalusaid ja johtolatvejolašvuodaid dáfus. Dasto sáhtta servodaga rabasvuohtha sisafárrejeaddjiide ja vierrásiidda dábálaččat leat mearrideaddji mearkkašahhtin ássamii ja ođđaásaheapmái.

Juohke gielddas lea viehka muddui ovddasvástádus ráhkadit buriid rámmaeavttuid ássamii ja ealáhusaide. Sámediggi sáhtta ealáhuspolitihkas bokte, nannet bargosajiid vuoruheami ja sosiála deaivvadanbáikkiid ásaheamiid. Seammaláhkai sáhtta Sámedikki giella- ja oahpahaspolitihkka váikkuhit geasuheaddji but báikegottiide.

Boaitobáikkiin leat moanat bargosaji mat gáibidit alit oahpu. Hástalussan lea cegget gealbobargosajiid mat geasuhit nuoraid earret dan ahte guovlu iešalddes geasuha. Informašun- ja kommunikašunteknologiija ovddideami geažil sáhtta ásahtit dákkár bargosajiid sorjakeahhtá stuorát gávpogiin.

Lohkanloana vuolidanortnega geažil leat eanet nuorat ásaideuvvon Davvi-Romssa ja Finnmarkku doaimmaguvlui. Dat heive nuoraide guđet

leat álggahandásis, ja sáhtta viiddiduvvot eará guovlluide gos maiddái leat hástalusat fidnet alla oahppan nuoraid.

Mihttomearri

- Geasuheaddji ja ceavzilis sámi báikegottit

Oassemihttomearit

- Mánnggalágan ealáhusat geasuheaddji bargosajiguin goappašiid sohkaelliide sámi guovlluin
- Lassi fárren sámi guovlluide mii mielddisbuktá ceavzilis báikegottiid
- Eanet gealbobargosajit nuoraide

Strategiijat

Mihttomeari ja oassemihttomeriid áigu
Sámediggi juksat čuovvovaš strategiijaid bokte:

- Doallat lagabut ovttasbarggu gielddaiguin
- Leat veahkin ásahtit gealbobargosajiid nuoraide
- Ovddidit kulturdeaivvadanbáikkiid
- Nissonlaš entreprenordoaimma
- Viiddidit lohkanloana vuolidanortnega vai fidne nuoraid gealbobargosajiide

Ángiris sámii stuđeanttat Romssas – nuorat geaid mii báliidit fárrret ruonttoluotta. Gorva: Olga Tunina

3. vuoruhansuorgi Kulturealáhusat

Hástalusat

Sámediggi lea jahkeviissaid juolludan ruđa buhtes sámii kulturdoaimmaide. 2011:s lea várrejuvvon 87 miljón kruvno mánggalágan kulturdoaimmaide. Dát gártá goalmmás visot váikkuhanomiin mat Sámedikkis leat. Dás lea ruhta earret eará dáiddašiehtadussii, festiválaide, valášttallamii, teáhteriidda, sámii kulturviesuide ja kulturgaskkustanáhusaide, johtti girjerájusbálvalusaide ja museaide.

De leat vejolašvuodát ásahtit eanet bargosajiid sámii kulturealáhusain. Moanat hástalusat leat dan hárrái ahte galggašii lihkestuvvat oazžut áigái kulturealáhusaid boaittobeliin. Seamma go eará ealáhusain, de lea dehálaš ahte lea čehppodat entreprenordoaimmas ja bagadallo mo galgá ásahtit ođđa doaimmaid. Vai galgá atnit ávkki guhtet guoimmiset vásáhusain ja gealbbus, de lea ovttasbargu ja fierpmádat dehálaš. Dás ii leat sáhka dušše fierpmádagas gaskal kulturealáhusdoalliid, muhto maiddái gaskal eará ásaheaddjiid ja ealáhusaiguin muđui.

Sámediggi lea váldán badjelasa ovddasvástádusa ovddidit duodjeealáhusa. Sámediggái lea dehálaš oazžut nu buori beavttu go vejolaš dan ruđas mii juolluduvvo duodjedoaimmaide. Duodjái dárbbášuvvo ovddidit ođđa buktagiid ja gávdat ođđa márkaniid earret eará jus duojis galggaš lasihit gánnáheami. Duodjeealáhusat leat beroštussearvvit ja ovddidanguovddázat, ja dáiin lea erenoamáš ovddasvástádus sihkarastit ahte duodjeealáhus šaddá ceavzilis sámii ealáhusan. Duodji lea dehálaš identitehtaásaheaddji doaimma, mas lea stuorra mearkkašupmi sámii kultuvrii ja gillii. Nuorat fertejit áddet ahte sáhtta ásahtit bargosaji duodjeealáhusas. Gilvu joavkobuvttaduvvon mátkemuittuin hásttuhtit sin guđet áiggošedje ieža duddjot dujiideaset.

Sámii mátkkoštanealáhus ii leat definerejuvvon čielga kulturealáhusan, muhto sáhtta leat dehálaš arenan duojárriidda ja kulturealáhusfitnodagaide. Dehálaš oassi dáid doaimmain leat vuoddoealáhusaide guoskevaččat. Lihkestuvvon mátkkoštanealáhusdoaimma lea hui dehálaš sámii kulturealáhusaid vuoruhemiid oktavuodas.

SBJ presenterer cabareten
Samenes aften
 -odne lea du vuorru

Sannheten om Sápmi
 - EN GANG FOR ALLE!

Av og med: Siri Broch Johansen
 Musiker: Stamen Stantchev
 Regissør: Sara Margrethe Oskal

Vises på **Same same**, Lakselv
 torsdag 17.11.11. kl. 21.00

Árbeivrolaš sámi kulturealáhus deaivvada ođđa ealáhusain. Goma: Sámediggi ja Bent Jobansen

Mihttomearri

- Eanet bargosajit sámi kultur- ja kulturvuđot ealáhusain

Oassemihttomearit

- Gánnáhahti kulturealáhusfitnodagat
- Lasihit gálvojođu iežas duddjon duojs ja eará dáidda- ja kulturbuktagiin
- Sihkarastit ođđa duojáríid duodjeealáhusaide
- Vásáhusurisma mas giddejuvvo fuomášupmi dasa mii lea albma ja jáhkehatti

Strategiijat

Mihttomeari ja oassemihttomeriid áigu Sámediggi juksat čuovvovaš strategiijaid bokte:

- Ovttasordnet Sámedikki kultur- ja ealáhusvuoruhemiid
- Ovddidit gánnáheami kultur- ja kulturvuđot ealáhusain
- Lasihit sámi kulturealáhusaid profeshunliserema ja kommersialiserema
- Vuoruhit duodjeealáhusas oahpahalliortnega ja ovddidanbarggu

4. vuoruhansuorgi Innovašuvdna, dutkan ja árvoháhkkan

Hástalusat

Hutkkálašvuolta ja innovašuvnnat leat vuoddoelementan visot ealáhusaid ovddideamis. Fuomášupmi hutkkálašvuhtii ja innovašuvnnaide ferte leat vuodđun visot ealáhussurggiid hálddašeamis.

Innovašunprográmmat leat dávjá hui resursagáibideaddjin ja dasa seaguhuvvojit mánga sierranas almmolaš ja priváhta ealáhusaid doaimmaheaddjit. Lihkostuvvon innovašunprográmmat gáibidit olu profeshunliseremis. Sámi guovlluid ealáhusat leat dávjá smávva fitnodagat. Dákkár fitnodagain leat hástalusat ovddidit ja implementeret innovašuvnnaid – dás lea sáhka sihke kapitála ja olmmošlaš návccaid birra. Dát sáhttet leat innovašundoaimma hehttehussan.

Dutkan lea nannosit deattuhuvvon go almmolaš hálddašeamis galgá mearrádušaid dahkat. Dát guoská maiddái dasa maid Sámediggi ieš mearrida, vaikke Sámediggi eanebut vuodđudan dan árbedieđu atnui. Datte lea guovddáš

eiseválddiid ságastaladettiin leamaš váttis dohkkehahttit ákkastallama mii lea árbedieđu vuodul.

Fágasuorggit mat leat sámi guovlluide dehálaččat eai soaitte dovdot leamen nu dehálaččat servodahkii muđui. Dehálaš dutkanprošeavttat eai soaitte dán geažil vuoruhuvvot. Sámediggi

ii hálddaš ruđa dutkandoaimmaide. Dasa leat nátionála prográmmat mat fertejit eanet fuolahit dutkama sámi guovlluin. Hástalussan lea oažžut áigái prošeavttaid sámi ealáhusaid birra.

Mihttomearri

- Eanet innovašuvnnat sámi servodaga ja ealáhusaid vuodul

Oassemihttomearit

- Lasihit hutkkálašvuoda, lassáneami ja ođasteami FoU-doaimma bokte
- Govdadat buvttavallji
- Lasihit dutkandoaimma sámi guovlluid ealáhusain

Strategijjat

Mihttomeari ja oassemihttomeriid áigu Sámediggi juksat čuovvovaš strategijaid bokte:

- Oalgguhit doaimmaheaddjiid gaskasaš ovttasbargui
- Gealbolokten márkan- ja buvttaovdideamis
- Ovddidit gánnáheami ja profešunalitehta
- Doarjut doaibmi ovddidanbirrasiid sámi guovlluin
- Ovttasbargat dutkanbirrasiiguin main lea gealbu sámi ealáhusain
- Ovttasbargat Innovasjon Norgiin lasihan dihtii hutkkálašvuoda sámi guovlluin

Sáhtttá go sámi meabcegeavaheami ja árbevirolaš álgobuktagiid dutkan vuolgahit ođda ealáhusovddideami? Sámediggi báliida eanet dutkama sámi ealáhusallimis. Govva: John Osvald Gronmo

5. vuoruhansuorgi Gealbolokten ja ođđaálggaheamit

Hástalusat

Sámi guovlluin lea vuollelis ásaheaddjodad. Ođđa čálhuvvon fitnodagat leat njiedjan 2008 ja 2009 jagiin, nu go lea riikkas muđui ge. Muhtin ráje dás lea finánsaroasu geažil mii álggii 2008:s. Go lassin áicat ahte doaimmaid nettolasáhus njiedjá, de hásttuha dát sakka sámi guovlluid ealáhusaid.

Sámi guovlluin lea stuorra erohus gealbodásis. Smávit guollesorjjas riddogielddain, áinnas Finnmárkkus, eai leat dábálaččat nu galle alla oahppan olbmo go ovdamearkka dihtii Sis-Finmárkkus. Vaikke muhtin gielddain leat máŋga alla oahppan olbmo, de ii leat vissis ahte dan gealbbu dat ealáhus dárbbáša. Hástalusain lea loktet ealáhusain dan gealbbu mii lea heivehuvvon ealáhusaid dárbbuide.

Ođđa ealáhusaid ásaheapmi eaktuda sihke fágagealbbu ja ásaheapmi. Máŋga álggaheaddji leat fágalaččat gelbbolaččat, muhto ii buohkain leat vásáhus dasa mo galgá álggahit ođđa doaimmaid. Dákkár váili sáhtta bahámusat ájihit ásaheami máŋggaid jagiid.

Máŋga joatkkaskuvllas lea leamaš entreprenordoaibma oassin sin oahppofálaldagas. Iskkadeamit čájehit ahte oahppit guđiin lea leamaš entreprenordoaibma fágan, dájvjit ieža ásaheapmi doaimmaid go sii guđet eai leat dan dahkan. Hástalusain lea skuvllaid diđolažžan dahkat ahte galget leat dihtomielalaččabut das guđe buriid beavttuid dát fálaldagat addet maŋgil skuvllavázzima.

Vai sámi guovlluid ásaheapmi ealáhusat galget leat gilvonávccalaččat, de ferte loktet gealbbu seamma dássái go ovdideamis servodagas muđui. Álo dárbbášuvvojit suorgeguoskevaš kurssat ealáhusain. Álggahanmutter lea čuoovvoleapmi guđdon ja ferte ge vuoruhuvvot.

Nationála statistihkka čájeha ahte dušše sullii 25 % ođđaásahemiin maid ovttaskas olbmot eaiggáduššet "birgejit" dan viđa vuosttaš doaibmajagi. Oasusfitnodagaide lea birgenproseanta badjel duppal eanet - sullii 60 %. Okta hástalusain Sámediggái lea gávnnahit mat leat "buorit" ásaheaddjit rivttes oahppo- ja vásáhusduogážiin, ja vuoruhit ásaheamiid main lea doarvá ruhtadeapmi .

Mihttomeari

- Lassi ásaheapmi sámi guovlluin

Oassemihttomeari

- Alibut gealbu ealáhusain

Strategiijat

Mihttomeari ja oassemihttomeari áigu Sámediggi juksat čuoovvovaš strategiijaid bokte:

- Fállat ásaheapmi ja čuoovvoleami
- Ávžžuhit joatkkaskuvllaid vuoruhit entreprenordoaibma skuvllas
- Fállat gealbolasieheaddji doaibmajagiid
- Gealbolasieheaddji doaibmajagiid heivehuvvon sámi lotnolasealáhusdoalliide

Gelbollašvuoda lokten lea deatalaš – erenoamážit smávva fitnodagaide. Sámedikki oahppomátekis meabceávkkestalliiguin Anárjávrii. Gorva: John Osvald Gronno, Sámediggi

Ekonomalaš ja hálddahaslaš váikkuhusat

Čilgehusa čuoovleapmi geavvá jahkásaš bušehtain main juohke mihttomeari doaibmabijut vuoruhuvvojit. Sámediggeráđđi áigu árvvoštallat ráhkadit doaibmaplánaid vuoruhansurggiid osiide. Čilgehusas lea guhkesáiggi perspektiiva ja lea lunddolaš geahčadit čilgehusa golmma-njealji jagi geahčen, árvvoštallan dihtii lea go Sámediggi juksan daid mihttomeriid mat čilgehusas leat biddjon.

Ealáhusovddidanbarggu vuoruhemiid nuppástusat eai olus váikkuat ekonomalaččat dahje hálddahaslaččat. Váikkuhanoapmeatnima garrasat vuoruheapmi sáhtášii geahpedit veaháš resursatnima, muhto dárkkisteapmi

ja čuoovolanbargu gáibida hálddahaslaš návccaid. Ealáhuspolitihka nuppástusat eaktudit lagabut ovddasbarggu mánggalágan ovttasbargoguimmiiguin nugo gielddaiguin, Innovasjon Norgiin ja dutkanbirrasaiguin.

